

PREDMODERNA HRVATSKA KNJIŽEVNOST U EUROPSKOJ KULTURI: KONKAKTI I TRANSFERI

Stvaralaštvo i intelektualni transferi hrvatskih latinista

**Predmoderna hrvatska književnost
u europskoj kulturi: kontakti i transferi**

(IP-2020-02-5611 Econtra)

Znanstveni kolokvij
Stvaralaštvo i intelektualni transferi
hrvatskih latinista

Filozofski fakultet u Zagrebu,
30. rujna 2021.

Filozofski fakultet u Puli

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Uvod

Za razliku od tradicionalnih teorija recepcije, suvremene teorije transfera stavljaju u svoj istraživački fokus najraznovrsnije forme i prakse kulturnih prijenosa, razmjena i prožimanja koji nadilaze prostorne i vremenske okvire. S osloncem na teorijske uvide i metodološke procedure suvremenih teorija kulturnih transfera, hrvatski se ranonovovjekovni latinizam tako može promatrati ne samo kao elitna književnost definirana latinskim jezičnim medijem, nego i kao egzemplarna transkulturalna i transtemporalna translacijska praksa.

Slijedom toga, cilj ovoga znanstvenoga kolokvija je književnopovijesno i književnoteorijski propitati kako je ranonovovjekovni hrvatski latinizam djelovao kao medij vertikalnih transfera poetičkih i retoričkih modela antičke i srednjovjekovne latinske književnosti, a kako onih horizontalnih, uvelike oblikujući ranonovovjekovnu vernakularnu književnu kulturu. Fenomenu ranonovovjekovne književne kulture pristupa se i iz perspektive historijske analize mreža kako bi se istražili modaliteti funkcioniranja ranonovovjekovne književne republike kao svojevrsne transnacionalne diskurzivne zajednice. Na koncu, pokušat će se ispitati i suvremene mogućnosti translacije hrvatske ranonovovjekovne latinističke produkcije – i to ne samo prevođenjem ranonovovjekovnih latinski pisanih djela na suvremeni hrvatski standard već i adaptacijom njihovih žanrovskih, jezično-stilskih i metričkih modela – kako bi se ona prilagodila recepcijskom horizontu suvremenih čitatelja, kao i nastavnoj praksi. Pritom će posebna istraživačka pozornost biti posvećena pjesničkim opusima Ilije Crijevića (1463. – 1520.) i Pavla Rittera Vitezovića (1652. – 1713.), koji se nalaze u problemskom središtu latinističke dionice *Econtra* projekta.

Zrinka Blažević
Dolores Grmača

Program

10,00 Otvorenje kolokvija

10,15 **I. Književni i medijski transferi u pjesničkom opusu Ilije Crijevića**

Moderator: Neven Jovanović

- Zrinka Blažević i Daniel Premerl: *Caera secunda mea est*: intermedijalni transferi u poetskim ekfrazama Ilije Crijevića
- Divna Mrdeža Antonina: Zasluga opomene Flaviji za diverzifikaciju teme (ženskog) starenja u lirici
- Dubravka Dulibić-Paljar: Koncept idealnog prijateljstva (*amicitia perfecta*) u pjesničkim i proznim poslanicama Ilije Crijevića

11,15 – 11,45 Rasprava

11,45 Stanka za kavu

12,00 **II. Vertikalni i horizontalni transferi u predmodernoj hrvatskoj književnosti**

Moderatorica: Tamara Tvrtković

- Neven Jovanović: Humanističke transformacije u predavanju Ilije Crijevića o Properciju
- Dolores Grmača i Borna Treska: Religiozno pjesništvo Ilije Crijevića
- Petra Matović i Ana Mihaljević: Palmotićeve prijevode epa *Christias* Marca Girolama Vide kao primjer transfera antičke i renesansne epike u hrvatsku književnost

13,30 – 14,00 Rasprava

14,00 Stanka za ručak

15,30 III. Pavao Ritter Vitezović kao kulturni posrednik

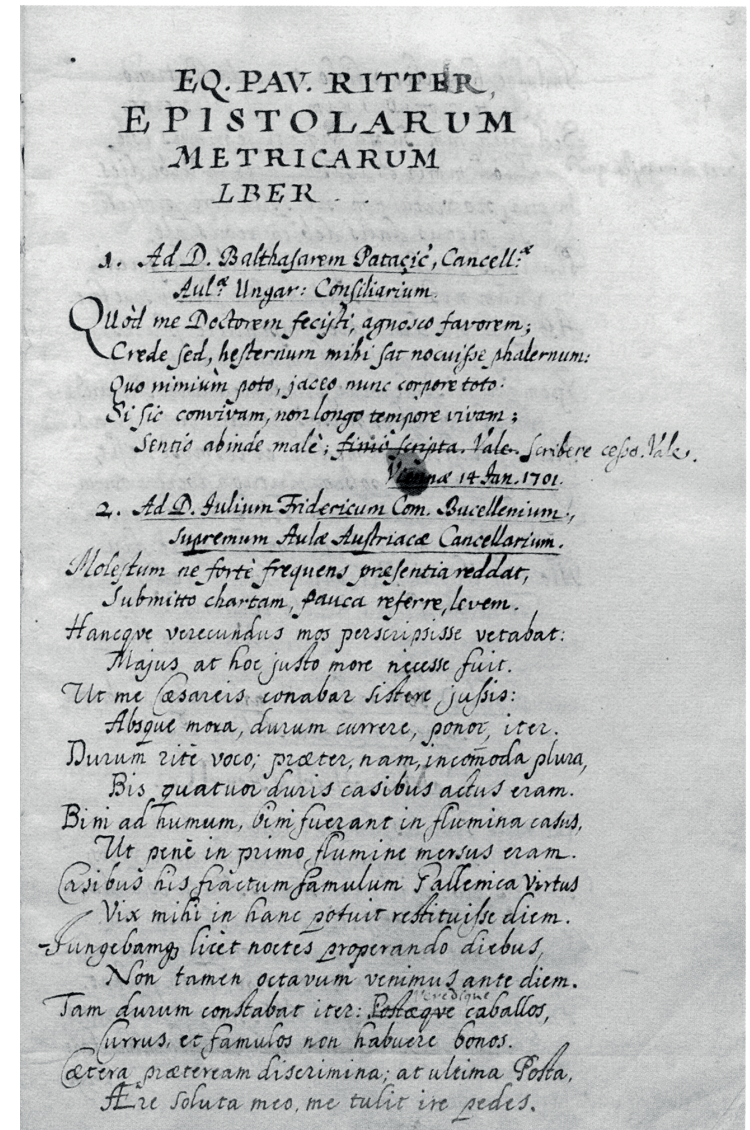
Moderatorica: Zrinka Blažević

- Tamara Tvrković: *Mappa mundi* u anagramima P. R. Vitezovića
- Violeta Moretti: *Epistolae metricae* kao izvor za Vitezovićevu svakodnevicu
- Tihana Kušter: Vitezović u „književnoj republici“: Ego-mreža Pavla Rittera Vitezovića i adresata njegovih pjesničkih poslanica
- Ana Kadović: Osmanlijska osvajanja hrvatskih zemalja – prijedlog integrativnog pristupa srednjoškolskoj nastavi kao primjer sukreiranja kurikuluma prema djelu Pavla Rittera Vitezovića *Dva stoljeća uplakane Hrvatske*

17,00 – 17,30 Rasprava

Zatvaranje kolokvija

Sažeci

Equitis Pauli Ritter Epistolarum metricarum liber (1701),

Arhiv HAZU, IV c 4, f. 3r

Zrinka Blažević (Filozofski fakultet, Zagreb)
Daniel Premerl (Institut za povijest umjetnosti, Zagreb)

Caera secunda mea est: intermedijalni transferi u poetskim ekfrazama Ilije Crijevića

S osloncem na teorijske pretpostavke i metodološke procedure suvremenih intermedijalnih studija, u radu će se analizirati pjesničke ekfrazе Ilije Crijevića iz prve i treće knjige rukopisne zbirke njegovih pjesama iz *Vatikanskog rukopisa br. 1678*. U sklopu historijsko-medijalne analize ekfrazе *Calumnia* (I, 8) pokušat će se detektirati njezin medijski prototekst, semiotičke transformacije u procesu intermedijalnog transfera te metamedijalne funkcije koje tu Crijevićevu ekfrazu povezuju s poznatom humanističkom *paragone* polemikom s početka 15. stoljeća. Na temelju analize triju pjesničkih ekfrazа (III, 22-24) koje tematiziraju senzacionalni kulturni događaj iz 1506. godine – otkriće antičke skulpture Laookonta sa sinovima – osvjetlit će se pak Crijevićeva transmedijalna kompetencija, štoviše virtuoznost u poetskim reprezentacijama vizualnih prikaza. Time će se ukazati na iznimne potencijale humanističke latinske poezije u generiranju ne samo intertekstualnih, već i intermedijalnih transfera antičke baštine.

Koncept idealnog prijateljstva (*amicitia perfecta*) u pjesničkim i proznim poslanicama Ilije Crijevića

U izlaganju se razmatra koncept idealnog prijateljstva (*amicitia perfecta*) u pjesničkim i proznim poslanicama Ilije Crijevića. Kako je riječ o konceptu koji sadržava usredotočenost na određeni sklop vrijednosti i značenja, koji se opet od klasične antike do humanizma pokazuje više stalnim nego li promjenjivim, tako se u razmatranju nastoje istaknuti njegove tipske sastavnice: počevši od toga da se u razmišljanjima o prijateljstvu (Platon, Aristotel, Epikur, Ciceron i dr.), uvijek iznova javlja ideja o neophodnosti isticanja važnosti ljudskoga zajedništva i vrline u ljudskome životu. Prijateljstvo se u skladu s time definira kao najviša ljudska moralna i intelektualna vrijednost, kao odnos među osobama koje su povezane usklađenim ponašanjem i osjećajima, ali (i što je samo prividno kontradiktorno) najprirodnije ljudsko stanje. Ono podrazumijeva sličnost karaktera i načina života, uzajamnu potpunu povezanost i posvećenost osoba koje se doživljavaju kao “srodne duše” odnosno, opisuju kao “jedna duša u dva tijela” (Aristotel). Prijateljstvo tako posjeduje osobine koje ga čine različitim od bračne i heteroseksualne ljubavne veze; također, klasična kao i kasnija tradicija uvriježenim drži da žena po naravi nije sposobna za sudjelovanje u moralnosti kakvu podrazumijeva prijateljstvo. Stoga je prijateljstvo ograničeno samo na muškarce te je jednako tako poistovječeno s muškom prijateljstvom; iz toga također proizlazi i važnost koja se u razmišljanjima o prijateljstvu pridaje tradicionalnim muškim vrlinama: samodisciplini, hrabrosti, razboritosti. Ukoliko je naposljetku tako da je sve spomenuto dio prepoznatljivog načina koncipiranja prijateljstva što se nije odveć mijenjao od klasičnog do humanističkog razdoblja, onda u razmatranju vrijedi nastojati izlučiti spomenute elemente u Crijevićevim pjesničkim i proznim poslanicama.

Religiozno pjesništvo Ilije Crijevića

O latinskom religioznom pjesništvu Ilije Crijevića (1463. – 1520.) malo se pisalo. Osim spomena u književnopovijesnim pregledima i pokoje egzegetske bilješke u prvim izdanjima, taj je dio Crijevićeva opusa ostao u tami, zasjenjen prije svega njegovim ljubavnim pjesništvom. Primjenom teorije kulturnog transfera istaknut će se glavne teme, motivi i žanrovi njegova religioznog pjesništva kako bi se zatim, uz interpretaciju, definirale i razjasnile u njemu prisutne dinamike kulturnih transfera, koji se tiču mogućih Crijevićevih antičkih (Horacije) i srednjovjekovnih književnih modela (Venanzio Fortunato), njegova odnosa s europskom književnom kulturom (posebno s talijanskim humanistima i Ficinovom mistično-filozofskom školom) te odnosa između vernakularne i latinske književnosti u 15. i 16. stoljeću.

Humanističke transformacije u predavanju Ilije Crijevića o Properciji

Jedno od četiri sačuvanih filološko-retoričkih djela Ilije Crijevića jest predavanje o Properciji. Analizom sadržaja, citata i izvora tog humanističkog uvodnog predavanja pokazat će otvorene i skrivene postupke Crijevićevih kulturnih transfera i transformacija. Sferu referencije predavanja čini niz istaknutih autora – Platon, Auzonije, Klaudijan, Silije Italik, Ciceron; Filippo Beroaldo Stariji, Angelo Poliziano, Michele Marullo; pritom suvremenici u predavanju ostaju “skriveni”: korišteni, ali ne i imenovani. Crijevićeva retorička filologija i filološka retorika virtuozan su individualni primjer pristupa koji zapažamo širom renesansne Dalmacije.

Osmanlijska osvajanja hrvatskih zemalja – prijedlog integrativnog pristupa srednjoškolskoj nastavi kao primjer sukreiranja kurikuluma prema djelu Pavla Rittera Vitezovića *Dva stoljeća uplakane Hrvatske*

U izlaganju će se na primjeru interdisciplinarnе nastavne teme za drugi razred srednje škole osmišljene prema djelu P. R. Vitezovića (1652. – 1713.) *Dva stoljeća uplakane Hrvatske* pokušati povezati znanstveno i nastavno polje obrazovanja pronalaskom dodirnih točaka između suvremenih teorija transfera i integrativne didaktike. Prijedlozi i materijali osmišljeni za provedbu nastavne teme iz predmeta Povijest, Hrvatski i Latinski jezik prikazat će mogućnosti za razvoj i nadogradnju postojećih kurikularnih tema, osuvremenjivanje učenja i poučavanja prema novim znanstvenim dosezima, s naglaskom na popularizaciji humanističkih znanosti.

Namq; illi quota pars terra praescripta: nec aude
Lege sibi iussu tantillum excedere fines
Vex interdita quocumq; a limite vites
Hic Cereri deuotus ager: totumq; ferendis
Frugib; indulget: uetitum e quocumq; Exeo
Sed me complexi montes utrimq; recludunt:
Ne: mea tam longos Socolus custodia tractu:
Aestimet. & dextra laeuaq; recondita nrq;
Plantis oculis: nam dextri Montis aequosum
Per laeuis erumpit: dulciq; sonantib; undis
Murmure: gluta celer utreiq; deuoluitur undis.
Inde Supercilio Laui Vodouellia montis
Tam puro de fonte cadit: rotas ^{rotas} vnaq; plures
Vnda Molae: fruges operosaq; machina frangit.
Totiq; rota celereq; uersantur: Aquatilis nuncq;
Inter spirat opus: magnus furit aetib; vnda
Et mola: dat strepitus uersatilib; orbita magnos.
Hinc sese expediunt ambo: flumiq; uoluit
Per medios Spatiantur agros: interq; feruntur
Tet laeta Segetes: hominumq; homiq; Labores.
Sed uelut emeritis Cito Curib; eccu propinquum
Subter labuntur montem: & radicib; imis
In pelagus flumis per subterranea lapsis
Sorbenentur: uex pluuiss; crassantib; illos

A
bimis / caete Ammib; /
Exundat vnaq;
v

Heu male frenat huius: frenis ac lege teneri
Indociles ambo: Nam cum nouus ingruit imber
Vna palus: campos omnes: Simul aruaq; messet
Dilluio quodam: & late stagnantib; undis
Mox alia in subo mandantur semina Caelo
Cum semel offuxerit: utrum Breuis: plusue minusue
Mensurae tempestus campis fugitiua relictis
Nec proculia nobis uestigia parua supersunt:
Reliqua: Breuis Epidauri: & littora nuda
Quod breue nos inter decimus lapis intervalum
Mecetur: mediumquocumq; interiacet aerus
Dedita planities: fundis per amena propinquus
Rura: Suburbanis: soli noua praedia quondam
Nuncquaq; nec steriles campis: nec laesa colendo
Aue effata segetes: uex praetoria restant
Nulla notustatis: licet illa fuisse probemus:
Saxorum magnis per tota fragmenta rumis:
Puderib; q; nouis: squallente magallia parua
Nunc angusta caesa: duris habitata colonis:
Vnum illustre in monumentum: & nobile restat:
Vrbis & quod dicitur: quem nulla obliuiscit aetas:
Materius adeo magnus e operosa Laboris
Ferreus duricis calcis: qua tempore nullo
Trita est: ad sidue quis calcetur eundo.
Sic ubi ducta aqua fuerat: nunc semita facta e.

Vitezović u „književnoj republici“: Ego-mreža Pavla Rittera Vitezovića i adresata njegovih pjesničkih poslanica

Historijska analiza mreža kao historijska inačica socijalne analize mreža već više od desetljeća slovi kao prikladan pristup za pomnije istraživanje intelektualnih transfera. Posebice je pogodna za istraživanje društvenih interakcija na temelju sačuvane korespondencije. Jedan od korpusa na koji je moguće primijeniti ovaj pristup jesu latinske pjesničke poslanice Pavla Rittera Vitezovića (1652. – 1713.) nastale u razdoblju između 1676. i 1712. godine.

Iako se o Vitezovićevoj mreži kao o terminu koji može označavati različite oblike interakcija može i metaforički govoriti, rezultati koje historijska analiza mreža može pružiti u istraživanju spomenutog korpusa pružaju jasniji uvid u Vitezovićeve društvene interakcije. Takav uvid pokušat će se u ovom izlaganju postići kvantifikacijom, klasifikacijom, analizom i vizualizacijom Vitezovićeve adresata temeljem primjerice broja njima upućenih poslanica, broja stihova i titule ili zanimanja adresata. Prikladna vrsta strukturalne analize mreža jest u ovom slučaju analiza ego-mreže koju će činiti Pavao Ritter Vitezović kao središnji čvor u mreži i njegovi adresati koji su preko poslanica s njime povezani. Pritom će se pokušati rekonstruirati dijelovi ranonovovjekovne „književne republike“, transnacionalne intelektualne zajednice koja je u svojoj komunikaciji koristila latinski jezični medij. Istraživanje će se oslanjati i na iskustva tekućeg projekta *Mapping the Republic of Letters* (<http://republicofletters.stanford.edu/>) koji se provodi na Sveučilištu Stanford metodologijom historijske analize mreža. Pritom će se kao glavnina korpusa koristiti popis Vitezovićeve poslanica i adresata objavljen u kritičkom izdanju *Pavao Ritter Vitezović. Epistolae Metricae* koje su priredile Violeta Moretti i Gorana Stepanić (2019.). Adresatima

će se pridružiti i broj poslanica i stihova koji su im bili upućeni, lokacija na kojoj su poslanice bile pisane kao i tri dodatne kategorije; *milieu* adresata, spol, etnicitet ili konfesija. Vodeći se kategorizacijom poslanica prema godištim i zbirka u kojima su izdane, stvorit će se sedam ego-mreža koje pokrivaju sedam razdoblja Vitezovićeve produkcije pjesničkih poslanica 1676.-1712. te jedna sinkronijska ego-mreža njegovih poslanica. U svakoj od dijakronijskih mreža ili u sinkronijskoj mreži Vitezovićeve poslanica prikazat će se njegova povezanost s adresatima prema parametrima kao što su: broj poslanica, broj stihova, titula odnosno zanimanje adresata (*milieu* adresata), Vitezovićeva lokacija pisanja poslanica i etnicitet ili konfesija te spol adresata. Pritom će se koristiti i predstaviti mogućnosti Nodegoat-a (<https://nodegoat.net/>), web alata u otvorenom pristupu namijenjenog humanističkim strukama, na kojem je moguće izraditi skupove podataka na temelju vlastitog modela podataka uz relacijske analize s prostornim i kronološkim vidovima kontekstualizacije.

Cilj izlaganja je kategorizacijom i relacijskim povezivanjem podataka koji su objavljeni u kritičkom izdanju Moretti-Stepanić (2019) metodologijom historijske analize mreža pružiti uvid u strukturu i dinamiku intelektualne mreže u čijem se središtu u ovom slučaju nalazi polihistor Pavao Ritter Vitezović. Svrha upotrebe pristupa historijske analize mreža i metode ego-mreža na ograničenom uzorku podataka (128 adresata, 415 poslanica u ukupno 9121 stihova) jest prikaz mogućnosti primjene ovog pristupa te poticaj za proširenje historijske analize mreža obradom veće količine podataka kao i korištenje spomenute metodologije i u filološko-lingvističkoj analizi pjesničkih poslanica.

Petra Matović (Filozofski fakultet, Zagreb)
Ana Mihaljević (Staroslavenski institut, Zagreb)

Palmotićeve prijevode epe *Christias* Marca Girolama Vide kao primjer transfera antičke i renesansne epike u hrvatsku književnost

U ovome izlaganju prikazat ćemo Palmotićeve prijevode epe *Christias* Marca Girolama Vide kao primjer transfera antičke i renesansne epike u hrvatsku književnost. Proučavanjem odabranih elemenata (stih, formulaičnost, struktura i onimija) pokušat ćemo utvrditi kojim se prevoditeljskim strategijama Palmotić služio i s kojim ciljem: je li mu važnije bilo što vjernije prenijeti Vidin stil na hrvatski ili prenijeti sadržaj Vidina epe hrvatskoj publici u obliku koji je njoj bio najbliži.

Violeta Moretti (Filozofski fakultet, Pula)

***Epistolae metricae* kao izvor za Vitezovićeve svakodnevice**

Polazeći od namjere da se zbirkom prepjeva Zrinke Blažević Ritterove latinske stihovane poslanice smjeste na horizont suvremenog čitatelja, kroz izlaganje se izdvajaju i kroz filološku prizmu tumače elementi svakodnevice upisani u ovu njegovu narativnu poeziju. U kontekstu suvremenoga interesa za biografiju propituje se potencijal za aktualizaciju i popularizaciju Pavla Rittera Vitezovića ocrtaivanjem dnevnih rutina intelektualca s razmeđa 17. i 18. stoljeća.

Zasluga opomene Flaviji za diverzifikaciju teme (ženskog) starenja u lirici

U *Carmina ad Flaviam*, četvrtoj Crijevićevoj knjizi, u elegiji Flaviji početnih stihova *Quid fugitiua negas uelocis dona Iuuentae* (IV, 8), na sadržajnoj je razini tematizirano nezadovoljstvo zaljubljenika varljivom lijepom draganom koje joj iskazuje opomenom zbog oholosti i zazivom kazne u prijetećim prizorima ostarjelog ženskog tijela. Slike starosti u humanističkoj su lirici gotovo beziznimno prikazane kao antonim mladosti povezane s pojmom ljepote i ljubavi. Posljedično, imperativ mladosti/ljepote/ljubavi u književnosti zapadne kulture subjektivna je kategorija u prostoru ljubavne lirike manifestirana često kao kulturom nasljeđeno i modificirano Horacijevu geslo *carpe diem*. U antici je tema prisutna zarana, najčešće u različitim prizorima starosti kao groteskne bolesti prisutne, primjerice, u Anakreontovoj mucu izazvanoj pogledom na vlastiti odraz u zrcalu i užasavanju starenjem ili pak želji da ženska ljepota ne ostari (Tibul, I, 8, 41-50. Propercije, II, 11; III, 25). Crijevićeva artikulacija i modifikacija preuzete antičke teme od velikog je značaja za njezino širenje u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja. U ovom će se članku predstaviti na primjeru nekoliko pjesama modusi diverzifikacije teme starenja posredovane preko Crijevićeve latinističke zbirke. Modeli kulturne komunikacije u kanconijerima starih hrvatskih pisaca o kojima će biti riječ realizirani su u različitim jezičnim izričajima, literarnim konvencijama i amoroznim diskurzima: kanconijer *Rime volgari* Ludovika Paskalića na talijanskom jeziku; *Pjesni razlike* Dinka Ranjine, *Plandovanja* Ivana Bunića Vučića i *Pjesni razlike* Ignjata Đurđevića na hrvatskom jeziku. Crijevićeva pjesma 8 upotrijebit će se u komparativnoj analizi kao djelomičan ključ za čitanje ostalih tekstova.

Mapa mundi u anagramima P. R. Vitezovića

Pavao Ritter Vitezović u hrvatskoj je historiografiji poznat kao kartograf, pogotovo po izradi karata koje su nastale u vrijeme Karlovačkog mira. Vitezovićev interes za kartografiju i geografiju vidljiv je i u njegovu djelu *Fata et vota sive Opera anagrammaton*. Riječ je o zbirci, izdanoj 1699. u Beču koja sadrži više od 900 anagrama. Dio njih odnosi se na geografske pojmove među kojima se nalaze kontinenti, države, pokrajine, gradovi, mjesta, otoci i rijeke. Iz tih anagrama može se rekonstruirati svijet koji je Vitezović djelomično poznao iz vlastita iskustva, a djelomično mu je bio poznat iz drugih izvora. Osim toga sadržaji premetaljki anagramiranih pojmova kao i njihova stihovana tumačenja ukazuju i na sliku koju Vitezović ima i/ili želi da čitatelji stvore o tim pojmovima. Tema ovog izlaganja bit će rekonstrukcija karte svijeta poznatog Vitezoviću na osnovi anagrama iz zbirke *Fata et vota*, ali i interpretacija značenja koje Vitezović premetanjem nadodaje tim pojmovima te tako stvara i paralelnu imaginarnu kartu svijeta koja često ovisi o ideološkim i političkim stavovima samog autora.

Organizatori kolokvija

Projekt Hrvatske zaklade za znanost Predmoderna hrvatska
književnost u europskoj kulturi: kontakti i transferi
(IP-2020-02-5611 Econtra)

Filozofski fakultet u Zagrebu

Filozofski fakultet u Puli

Predsjednica Organizacijskog odbora

Dolores Grmača

Organizacijski odbor

Zrinka Blažević

Violeta Moretti

Dubravka Dulibić-Paljar

Nakladnik

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Za nakladnika: Miljenko Jurković

Oblikovanje i slog: KaramanDesign

Tisak: Kolorklinika

ISBN: xxxx

CIP-zapis dostupan je u katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem xxxx.

Slika na naslovnici: Sandro Botticelli, *Venera i Mars* (1483.),
Nacionalna galerija, London (detalj).